

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYALARI

Kuanishbayeva Ulbosin

Jolmagambetova Indira

Kidirbaeva Turgangul

Nukus davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi fanlarini tashkil etishning samarali jihatlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: ona tili va o'qish savodxonligi, texnologiya, grammatik, kommunikativ, metodik, milliy dastur.

Hozirda rivojlanib borayotgan mamalakatimizda ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinflarda yangi darsliklar va yangi metodik qo'llanmalardan foydalanish ustuvorlik kasb etmoqda. Yaqin vaqtlarga qadar o'qish va ona tili fanlari alohida tashkil etilar edi. Bugungi kunga kelib, boshlang'ich sinflarda ikkala fanlar umumiy lashtirilib ona tili va o'qish savodxonligi fani sifatida tashkil etildi.

Ona tili-nutq, o'qish va yozish sohasidagi ko'nikma va malakalar o'quvchilar o'quv mehnatining zaruriy sharti va vositasi hisoblanadi. Bola o'qish ko'nikmalarini egallash bilan birinchi navbatda, o'z ona tilini o'rganishi zarur. Chunki ona tili bilimdonlikning, aql-idrokning kalitidir. Ona tili boshqa fanlarni o'qitish vositasi hamdir, jamiyat tarixi ham, tabiiy fanlar ham ona tili yordamida o'rganiladi. Demak, bundan ko'rinib turibdiki ona tili va o'qish savodxonligi bolaning umumiy kamol topishida ham, bilim va mehnatga havasini uyg'otishda ham alohida ro'l o'ynaydi. Badiiy adabiyotlarni, gazeta va jurnallarni o'qigan bola o'zida eng yaxshi xislatlarni tarbiyalab boradi. Muomala madaniyatini egallaydi. Ona tili va o'qish savodxonligi boshlang'ich sinflarada asosiy o'rinlarni egallar ekan, har bir o'quvchida ushbu fanga qiziqish va muhabbatni tarbiyalash zarur. Umumiy o'rta ta'limning bir bosqichi bo'lgan boshlang'ich ta'lim 1-4-sinflarni o'z ichiga oladi.

Ona tili va o'qish savodxonligi fanini o'qitishda asosiy e'tibor o'quvchida tilga doir quyidagi 4 ko'nikmaga qaratiladi:

- O'qib tushuntirish
- Tinglab tushuntirish
- Nutq so'zlash
- Yozish, grammatik savodxonlikni shakllantirish.

Mashhur rus olimi K.D.Ushinskiy bosh maktab o'quv predmetlari tizimida ona tiliga kata ahamiyat berib, uni markaziy va yetakchi predmet hisoblangan "Ajoyib o'qituvchi bo'lgan ona tili bolaga ko'p narsani o'rgatadi. Bola ikki-uch yil ichida shunchalik ko'p narsa o'rganadiki, ko'p narsa bilib oladiki, 20 yil qunt bilan metodik jihatdan juda to'g'ri o'qiganda ham uning yarmicha o'rgana olmaydi. Ona tilining ulug' pedagogligi ham anashundadir", -deydi u.

Boshlang'ich ta'limning 1-sinflarida bolalarga savod o'rgatish jarayoni 4 oy davom etadi. Bu jarayon quyidagi 2 davrga bo'linadi: 1. Alifbogacha tayyorgarlik davri. (bu davr ikki haftani qamrab oladi). 2. Alifbo davri (o'quv yilining 31-dekabrigacha ya'ni II chorak ohirigacha davom etadi. Alifbogacha tayyorgarlik davri. Bu davrning asosiy vazifasi o'quvchilarni maktab, sinf, tartib-intizom qoidalari va o'quv qurollari bilan tanishtirish, nutq o'stirishga oid mashqlar o'tkazib, fonematik eshitishni oshirishdan iboratdir. Mazkur davrning o'zi ham quyidagi 2 bosqichga bo'linadi:

- a) harf o'rganilmaydigan bosqich (1 hafta).
- b) unli tovush va harf o'rganiladigan bosqich (1 hafta)

Birinchi bosqichda o'quvchilarga og'zaki va yozma nutq, gap, so'z, bo'g'in va tovushlar, nutqning gaplardan, gaplarning so'zlardan tuzilishi, so'zlarning bo'g'inlarga bo'linishi, bo'g'inlarning tovushlardan tashkil topishi haqida ma'lumot beriladi. Tovushlarning unli va undosh tovushlarga ajratilishi o'rgatiladi, ulardan amaliy foydalana bilish ko'nikmalari hosil qilinadi. Bu jarayonda maxsus nusxalar asosida o'quvchilarning bog'lanishli nutqi ustida ishlanadi. Ularga "Alifbe" da berilgan rasmlar asosida hikoyalar tuzdiriladi. Maktab kutubxonasiidagi kitoblardan foydalanib o'zlari bilgan she'r, ertak, hikoya, tez aytish, maqol, topishmoq, xalq ashulalari, alla, qo'shiqlar, latifalardan aytiriladi. Bundan tashqari ta'lim jarayonida yaxshi samara berishi mumkin bo'lgan metodlardan yana biri tayanch so'zlar asosida gap tuzdirishdir. "Alifbe" kitobi sahifalaridagi so'zlarning talaffuzi, ularning o'qilishi va ma'nolari ustida ishlash kabi mashg'ulotlar uyushtiriladi. Bu tarzdagi ishlarning har bir darsda mavzularga bog'liq ravishda izchil davom ettirib borilishi dars samaradorligini oshiradi. Bu bosqichdagi yozuv darslarida o'quvchilar yozuv daftari va yozuv chiziqlari bilan tanishtirilib, harf elementlarini yozishga o'rgatiladi, ularda namunaga qarab grafik xatolarini aniqlash, o'z-o'zini tekshirish, harf oralarining tengligiga rioya qilish, chamalab yozish kabi ko'nikmalar hosil qilinadi.

Ikkinchi bosqichda esa unli tovush va harflar o'rgatiladi. Bunda quyidagi uch xususiyatni o'quvchilar tomonidan amaliy ravishda puxtavegallashlariga erishish lozim: 1. talaffuzda (og'izda) to'siqqa uchramaslik;

2. cho'zib aytilishini nazorat qilish;
3. faqat ovozdan tashkil topishi.

Shuningdek, bu bosqichda o'quychilarni tovush bilan harfni farqlashga o'rgatish ko'zda tutiladi. Ushbu bosqichdanoq tovush va harf o'rtasidagi chegaraga qat'iy rioya qilinadi. Bolalarga tovush haqidagi ma'lumotlar kitob ochtirilmay beriladi. Tovushni ifodalovchi harf ko'rsatilgach, harf ustida ishlanadi. Tovush va harfga oid o'ziga xos xususiyatlar, ya'ni, tovushlarni talaffuz qilamiz, eshitamiz, harflarni yozamiz, ko'ramiz va o'qiymiz.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limning 1-4-sinflari bola hayotida muhim davrni tashkil qilib, o'quvchining keying davrda o'qish jarayoniga bo'lgan tasavvurida eng ahamiyatli davrdir. Dars mashg'ulotlari davrida har bir o'qituvchi o'z o'quvchisini dars jarayonida faollashtira olsa, ona tili va o'qish savodxonligi fanidan o'tilayotgan mavzular doirasidagi malaka talablari, mashq va topshiriqlarni bajarishdagi metodik yo'l-yo'riqlar, darslarni tashkil etishdagi texnologiya va amaliy tavsiyalarni to'g'ri qo'llay olsa bolaning o'qish, o'zlashtirish, bilim, ko'nikma, malakalarni egallash darajasi yuqori ko'rsatkichlarni tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimova K., Matchonov S. "Ona tili o'qitish metodikasi", Toshkent, 2009-yil.
2. Azimova I., Mavlonova K. "Ona tili va o'qish savodxonligi" metodik qo'llanma, 2021-yil.
3. Usmonov N. "Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini milliy g'oya targ'ibotiga tayyorlashning pedagogik va texnologik asoslari", Toshkent, 2012-yil.